

УДК 379.825 (7.011)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Лариса Калініна

У статті визначено актуальність обраної теми, зроблено короткий огляд психолого-педагогічної літератури та досліджуються проблеми естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, естетичне виховання, функції естетичного виховання.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Лариса Калинина

В статье определена актуальность выбранной темы, сделан короткий обзор психолого-педагогической литературы и исследуются проблемы эстетического воспитания детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, эстетическое воспитание, функции эстетического воспитания.

AESTHETIC EDUCATION DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOLERS AS PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PROBLEM

Larisa Kalinina

In the article the author defines actuality of the selected theme makes, the short review of psychological-pedagogical literature and examines problem of aesthetic upbringing of schoolchildren.

Key words: children's pre-school age, aesthetic education, the functions of aesthetic education.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним і невідкладним питанням є проблема естетичного виховання та розвитку естетичної культури підростаючого покоління. Сучасна освіта передбачає залучення молоді до естетичного досвіду людства, творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання та естетичної діяльності й базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості, що і становить основну мету цієї статті.

У Національній Доктрині розвитку освіти України у XXI столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвиток художньо-творчих здібностей [7].

У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе місце відводилось естетичному вихованню. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне – це ті специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство та глибини.

Метою статті є розкриття проблем естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку та аналіз психолого-педагогічних досліджень із цього напрямку.

Проблема естетичного виховання в естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована в спадщині таких видатних українських педагогів і діячів освіти, як: Е. Водовозова, П. Каптерєва, С. Лисенкова, С. Русова, Е. Тихєєва, К. Ушинський.

Філософсько-естетичні аспекти естетичного виховання розглядаються в наукових працях: Ю. Борева, І. Гончарова, М. Киященко, В. Ядова та ін.

Психологічні основи естетичного виховання розкрили Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, Б. Теплов та ін.

Видатні вчені-естети і педагоги Ю. Боров, О. Буров, В. Вансаалов, Л. Волович, І. Долецька, М. Каган, Л. Коган, В. Разумний, В. Скатерщиков, Є. Квятковський, М. Лайзеров, А. Макаренко, О. Семашко, В. Сухомлинський, В. Шестакова та ін. зробили вагомий внесок у розробку теорії естетичного виховання. Перш за все, вони визначили основні поняття, на які слід спиратися під час побудови системи естетичного виховання.

Важливі питання теорії та методики естетичного виховання підрастаючого покоління висвітлюється в працях: Л. Коваль, В. Передерій, Ю. Фохт-Бабушкіна, Т. Цвілих, Г. Шевченко, А. Щербо та ін.

За останні роки опубліковано багато праць, у яких розкриваються значення творчості та пізнавальної діяльності в естетичному вихованні дітей; механізми творчості; закономірності співвідношення творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформульовані основні принципи формування творчої особистості (Ф. Говорун, Б. Коротяєв, В. Левін, В. Моляко, Ю. Петров, П. Підласистий,

Я. Пономарьов, В. Романець, В. Цапок).

Проблеми розвитку естетичної культури досліджують такі вчені, як: М. Аріарський, Д. Генкін, Г. Єскіна, Г. Загадарчук, В. Кірсанов, О. Миронюк, І. Петрова, Ф. Соломонік, які розглядають процес естетичного виховання як цілеспрямоване формування якостей усебічно розвиненої особистості, що дозволяє їй сприймати природні та соціальні регалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси.

Естетичне виховання спрямоване на формування здатності сприймати дитиною прекрасне в навколишньому середовищі та мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь і потреби брати участь у створенні прекрасного в житті та художній творчості, на розвиток її творчих здібностей.

Аналіз наукової та методичної літератури, із питань естетичного виховання, дозволив зробити висновок, що існують різні підходи щодо визначення поняття «естетичне виховання». Численні визначення цих понять – це результат багатогранності процесу, що досліджується.

Поняття «естетичне виховання» настільки неосяжне та багатогранне, що проблемі його конкретизації постійно приділяється значна увага.

В. Шацька розглядає естетичне виховання як сукупність послідовних, взаємозв'язаних впливів на дитину під керівництвом вихователя чи вчителя як засобами мистецтва, так і самого життя, спрямованих на різнобічний естетичний розвиток дітей, який сприяє формуванню естетичних почуттів, художніх смаків і поглядів відповідності із завданням виховання. Вона визначає, що в процес естетичного виховання включається не тільки поступовий розвиток здібностей та естетичного сприйняття, а й оволодіння вмінням активно, творчо проявляти себе в тому

чи іншому виді мистецтва, у обсязі, який відповідає визначеному ступеню навчання [13, с. 3–4].

Але це визначення поняття «естетичне виховання» неможливо вважати вичерпними.

П. Блонський зазначає, що «естетичне виховання передбачає або формування творчості, або розвиток сприйняття та художнього смаку. Але сприйняття та художній смак можуть бути сформовані тільки в процесі художньої творчості; вони тісно пов'язані з усім активним життям дитини: кожна дитина у потенціалі – творець різних, у тому числі й естетичних цінностей: споруджуючи будиночок, вона проявляє свою архітектурну творчість, ліплячи і малюючи вона є скульптором чи художником, на кінець, дитина дуже тягнеться до хороводу, танцям та драматизації» [2, с. 263].

Поняття «естетичне виховання» розглядається як цілеспрямована система дійового формування людини, здатної сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне у житті, природі, мистецтві, здатної жити і перетворювати світ, творити за законами краси» [4, с. 23].

У педагогічній літературі «естетичне виховання» розглядається як систематичне, науково мотивоване звернення до людських емоцій, що розвивають у дітей такі здібності, які сприяють не тільки естетичному сприйманню прекрасного в житті й мистецтві, а і роблять кожного з них творцем естетичних цінностей; як невід'ємної частини ідейного, трудового, морального фізичного виховання [3, с. 112].

Д. Кабалевський уважав, що є всі реальні можливості для розробки науково обгрунтованої системи естетичного виховання. У процесі формування особистості він надавав перевагу трьом видам мистецтва:

літературі, музиці та образотворчому мистецтву, а також підкреслював значення діяльності різних організацій, дошкільних закладів та сім'ї; зауважував на значенні різноманітних видів творчої діяльності як складової частини життя дітей, де чітко простежуються дві області активної діяльності самих дітей (різноманітні художні колективи, студії, гуртки), та область пасивного сприйняття (кіно, радіо, телебачення, театр) [5, с. 24–25].

Важливий внесок у розвиток теорії та практики естетичного виховання належить В. Сухомлинському. Він уважав, що головним завданням є дати кожній дитині щастя. Щастя, на його думку, – поняття багатогранне. Воно є для того, щоб дитина розкрила свої здібності, полюбила працю і стала в ній творцем, і в тому, щоб насолоджуватися красою оточуючого світу та створювати красу для інших [9, с. 92].

У своїх працях та особистій педагогічній діяльності велику увагу питанням естетичного виховання приділяв С. Шацький. Він розглядав естетичне виховання в нерозривному зв'язку з іншими сторонами виховання, особливо з моральним, наголошуючи, що мистецтво – велика сила, і небайдуже, у якому напрямі воно використовується [11, с. 49].

А. Макаренко при розкритті суті естетичного виховання також виходив із того, що незвичайно важливо внести художній елемент у процес дитячого життя [6, с. 110].

З огляду на педагогічну спрямованість, заслуговує уваги визначення естетичного виховання, яке дає О. Буров: «...це цілеспрямований, організований процес формування у дитини естетичного ставлення, естетичної потреби до власної творчої естетичної діяльності» [3, с. 30].

Б. Лихачов та Є. Квятковський трактують естетичне виховання як цілеспрямований процес формування

творчо-активної особистості, яка здатна сприймати та оцінювати прекрасне, довершене, гармонійне, у житті, природі, мистецтві, жити і творити «за законами краси», а також розглядають основні компоненти структури естетичного виховання, та розкривають їх зміст [12, с. 10].

Для сучасного розуміння суті естетичного виховання є характерним те, що в цей процес естетика та педагогіка вносять як складову частину виховання потреб і здатність брати участь у створенні краси в житті та мистецтві.

Т. Аболіна та Н. Миропольська вважають, що головним в естетичному вихованні є відтворення всього багатства справжнього людського ставлення до світу [1, с. 20].

Автор багатьох праць із естетики В. Скатерщиков дає декілька визначень естетичного виховання, що значно відрізняються одне від одного:

1. «Естетичне виховання – це цілий комплекс заходів, що спираються на глибоко наукову основу та здійснюють цілий комплекс заходів, які сприяють систематичному розвитку естетичної, художньої культури особистості».
2. «Естетичне виховання – це цілеспрямована діяльність» [13, с. 11–12].

На думку західного вченого Г. Ріда, естетичне виховання – це виховання почуттів, на яких базується свідомість, а, отже, інтелект і все, що відрізняє людину. І лише тоді, коли ці почуття знаходяться у звичайній гармонії з навколишнім світом, формується особистість у всій її повноті [15, с. 2].

Розглядаючи компоненти структури естетичного виховання, Л. Чуриліна також підкреслює, що на першому місці стоїть формування естетичних почуттів [9, с. 68].

На думку В. Разумного, сутність естетичного виховання полягає в активному, цілеспрямованому формуванні та вдосконаленні системи естетичних потреб особистості, у тій сфері її духовного життя, яку узагальнено прийнято називати естетичною культурою [10, с. 94].

Американський теоретик Е. Аскер вважає, що естетичне виховання – це гуманістичне виховання людини в мистецтві та через мистецтво [15, с. 58].

О. Радугін зробив висновок, що естетичне виховання – це цілеспрямоване формування в людини естетичного відношення до дійсності. Він вважає, що виховання красою та через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, але й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, побуті, вчинках, поведінці, та, звичайно, мистецтві [14, с. 229].

Різноманітні аспекти процесу естетичного виховання відображені в роботах філософів, естетів, педагогів, психологів, мистецтвознавців. Методологічні питання естетичного виховання розроблені в працях філософів І. Зязюна, А. Зісь, М. Кагана, М. Киященко, Л. Когана, Л. Левчук, В. Скатерщикова, Л. Столович та ін. Ці автори акцентують увагу на тому, що особистість завжди виховується цілісно, і цей процес виховання обов'язково повинен бути спрямованим на вирішення єдиного завдання: гармонійного розвитку підростаючого покоління.

Естетичне виховання в широкому філософському значенні передбачає якісні зміни рівня естетичної культури об'єкта виховання, яким може бути як окрема особистість, соціальна група, так і суспільство загалом. Практично це безперервний процес, що триває протягом життя людини, коли усуваються суперечності між рівнем

естетичної культури людства та володіннями цієї культури (естетичним досвідом), окремою особистістю в кожен конкретний період її життєдіяльності. Це оптимальна форма оволодіння навичками творення та сприймання краси, передачі естетичного досвіду індивіда шляхом цілеспрямованості діяльності.

У процесі естетичного виховання формується та розвивається здатність людини до сприймання і співпереживання, її естетичні смаки та ідеали, здатність до творчості за законами краси, створення цінностей у мистецтві та поза ним (у сфері трудової діяльності, побуті, учинках і поведінці).

Таким чином, усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що естетичному вихованню притаманні дві основні функції, а саме:

- перша функція – це формування естетично-ціннісної орієнтації особистості;
- друга функція – розвиток її естетично творчих потенцій, що визначають місце естетичного виховання в суспільному житті, та зв'язок з іншими видами виховної діяльності. Естетичне виховання розвиває всі духовні здібності людини, що необхідні в різноманітних ділянках творчості [14, с. 424].

Учені Л. Артемова та О. Пинаєва, досліджуючи процес естетичного виховання, дійшли висновку, що естетичне виховання – це:

- вплив на розвиток особистості всієї довколишньої дійсності в її естетичній значності для людини;
- залучення людини до художньої культури;
- спеціальна система заходів у структурі художнього життя суспільства, – спрямованих на поширення знань про мистец-

тво, на розвиток художньої самодіяльності тощо [13, с. 65].

На наш погляд, найбільш повним є визначення естетичного виховання за С. Анічкіним, який вважає, що естетичне виховання – це:

- по-перше, процес, і процес цілеспрямований, його мета, завдання, зміст, засоби та методи визначаються, плануються й творчо реалізуються спеціально підготовленими вихователями та педагогами для проведення навчально-виховної діяльності, відповідно до завдань суспільства щодо формування підростаючого покоління;
- по-друге, процес формування естетичних якостей особистостей, а саме здібностей сприймати, оцінювати та створювати прекрасне, умінь і навичок естетичної діяльності, художнього смаку тощо;
- по-третє, естетичне виховання необхідно розглядати, з одного боку, як головну частину процесу естетичного розвитку, а з іншого – як частину процесу загального розвитку особистості;
- по-четверте, у процесі естетичного виховання поряд із формуванням таких соціальних якостей особистості, як естетичні здібності, уміння, естетичний смак відбувається розвиток та вдосконалення ока, вуха, руки людини в біологічному, а також естетичному відношенні (естетична зіркість, музичність, точність і художня виразність рухів тощо) [12, с. 14].

Розвиток сутнісних сил особистості відбувається обов'язково та водночас із формуванням естетичних

якостей, і відіграє ефективну роль у їх подальшому вдосконаленні.

С. Анічкін підкреслює, що естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку – це цілеспрямований процес формування в них естетичних якостей (здібностей до пасивної та активної естетичної діяльності, інтересів, потреб, умінь, навичок, художнього смаку), є важливою частиною процесу естетичного та загального розвитку сутнісних сил особистості людини [20, с. 13–14].

Слід визначити, що в більшості концепцій особливу увагу приділяють цілеспрямованості процесу естетичного виховання, і як його результат передбачають формування здатності сприймати, розуміти, оцінювати, зберігати, переживати і творити красу в побуті, праці, людських стосунках, мистецтві. Складність цього процесу полягає в тому, що необхідно знайти дійові заходи реалізації гармонійної єдності соціального та індивідуального, перетворення багатства художньої культури та всіх благ соціального процесу в надбання людської особистості.

Таким чином, більшість дослідників уважають, що система естетичного виховання пов'язана з формуванням багатогранних естетичних і духовних потреб особистості, яка розвивається, та її різноманітних інтересів. Соціальна дійсність, природа, література, образотворче мистецтво, музика, кіномистецтво, театр і театр ляльок активно впливають на сучасних молодших школярів.

У результаті аналізу різних поглядів на визначення поняття «естетичне виховання», ми вважаємо, що можна трактувати це поняття як педагогічний процес, спрямований на формування і розвиток естетичних почуттів, потреб, свідомості сприймати, оцінювати прекрасне, та творчо діяти у всіх сферах життя, у тому числі й у мистецтві.

Компонентами структури естетичного виховання є естетичні почуття, естетичні оцінки, естетичне сприймання, естетичне судження, естетичні смаки, естетичні ідеали, естетичні потреби, естетична діяльність, творчий потенціал.

Вони визначаються розумовою, моральною, емоційною, духовною діяльністю людини та викликають суттєві зміни в її світосприйманні, переконаннях і в поведінці, та сприяють перетворенню особистості в суб'єкт естетичної діяльності, розвитку її творчих сил і здібностей, відповідно до об'єктивних законів розвитку краси.

Система естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку повинна будуватися з урахуванням вікових психолого-педагогічних особливостей дітей цієї вікової категорії.

Загальновідомий факт, що старший дошкільний вік – це найбільш продуктивний період для формування та розвитку особистості. У дослідженнях Д. Богоявленського, Л. Виготського, В. Давидова, Л. Занкова, В. Крутенського, О. Леонтьєва, Н. Менчинської, Б. Ельконіна відзначено, що діти цієї вікової категорії легко оволодівають теоретичними поняттями, які лежать в основі сучасних знань. Засвоєння системи цих понять дозволяє дітям старшого дошкільного віку орієнтуватись в основах наук, формує тяжіння до самостійного пошуку фундаментальних зв'язків, розуміння суті предметів та явищ.

У дітей старшого дошкільного віку виникають значні індивідуальні розрізнення в активності дій, постановці запитань. Цей віковий етап є сенситивним по відношенню до здібності дітей виділяти невідоме в проблемній ситуації та активно її досліджувати.

Для дітей цього віку характерним є активне відношення до дійсності, що їх оточує, підвищена реактивність, готовність до дій. Однак поряд з цим

старші дошкільники швидко втомлюються, а це викликає необхідність урізноманітнення видів діяльності та можливості їх зміни. Для них притаманні конкретність і образність мислення, швидка зміна настрою. Недостатність життєвого досвіду і знань компенсується фантазією.

Образність мислення, відсутність стереотипу, емоційність, естетичне ставлення до дійсності, що оточує – ці якості притаманні всім дітям старшого дошкільного віку, і свідчать про високий рівень творчих здібностей вікової категорії загалом.

Саме на цьому етапі починають проявлятися і спеціальні здібності: музичні, літературні, організаторські, а також здібності до театраль-но-сценічної діяльності.

Найбільш привабливими для дітей цієї вікової категорії є такі види художньої, творчої діяльності, як: малювання, ліплення, хореографія, музика, театраль-но-сценічна та різні види ігрової діяльності. Саме в цих видах творчості й розвивається уява, фантазія, оригінальність мислення, здатність до перевтілювань.

Інтеграція таких виховних систем, як сім'я, дошкільний навчальний заклад, культурно-дозвільні заклади є важливою умовою для гармонічного розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку.

Слід відмітити, що естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку за своїм змістом іде на декілька кроків попереду естетичного розвитку, спрямовуючи його, а закономірність відношення між ними визначається як

пряма залежність: чим більш успішно здійснюється естетичне виховання, тим швидше відбувається естетичний розвиток дитини, і тим вище буде рівень його естетичного розвитку. У процесі естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку власна художня практика дитини набуває більшого значення, ніж сприйняття готової професійної продукції.

Таким чином, аналіз філософської, педагогічної та науково-методичної літератури дозволив зробити такі

ВИСНОВКИ:

- естетичне виховання – це складова частина процесу розвитку особистості, спрямованого на формування естетичних почуттів, потреб, свідомості та поведінки в процесі активної діяльності в усіх сферах життя (у тому числі й у мистецтві) на основі загальнолюдських цінностей;
- місце, роль, мета та завдання естетичного виховання залежать від епохи та конкретних соціально-економічних відношень рівня розвитку естетичної та педагогічної думки;
- основним досягненням попереднього розвитку є формування основних засобів форм і методів естетичного виховання;
- головне завдання естетичного виховання полягає у формуванні в дітей старшого дошкільного віку художньо-естетичних і творчих здібностей.

Література

1. Аболина Т. Г. Эстетическое воспитание в школе / Т. Г. Аболина, Н. Е. Миропольская. – К., 1987.
2. Блонский П. П. Трудовая школа. Революция – искусство – дети / П. П. Блонский. – М., 1968.
3. Буров А. И. Предмет и содержание эстетического воспитания, его соотношение с другими видами воспитания / А. И. Буров. – М., 1971. – № 3.

ВИХОВУЄМО ГРОМАДЯНИНА

---

4. Краткий словарь по эстетике. – М., 1983.
5. Кабалевский Д. Б. Эстетическая культура личности. Советская педагогика / Д. Б. Кабалевский, 1970. – № 1.
6. Макаренко А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К., 1990.
7. Національна Доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 3.
8. Разумный В. А. Система образования на рубеже третьего тысячелетия. Опыт философии и педагогики / В. А. Разумный. – М. 1996.
9. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Избр. пед. сочин. : в 3-х томах. Т. 1 / В. А. Сухомлинский. – М., – 1979.
10. Чуриліна Л. М. Морально-естетичне виховання підлітків засобами шкільного театру ляльок : дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук, / Л. М. Чуриліна. – К., 1995.
11. Шацкий С. Т. Работа для будущего. Документальное повествование / Сост. : В. И. Малинин, Ф. А. Фрадкин. – М. – 1989.
12. Эстетическое воспитание школьной молодежи / Под ред. Б. Т. Лихачова. – М., 1989.
13. Эстетическое воспитание в начальной школе / Под редакцией В. Н. Шацкой. – М. : Изд-во АПН РСФСР., 1959.
14. Эстетика / Под редакцией А. А. Радугина. – М., 1998.
15. Eliot W. Eisner, Toward a New Era in Art Education. – «Studies in Art Education», NEAEA, vol. 6, № 2, Spring, 1986, p. 58.